

Hatice Kübra KILIÇ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kahramanmaraş / Türkiye

Citation: Kılıç, Hatice Kübra. (2020). Vahyin Birey, Aile ve Toplum Hayatındaki Görünümü ve Etkilerinin Din Eğitimi Bağlamında Değerlendirilmesi, *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 4(10), 375-385.

VAHYİN BİREY, AİLE VE TOPLUM HAYATINDAKİ GÖRÜNÜMÜ VE ETKİLERİNİN DİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

İnsanlık, Allah'ın Hz. Muhammed'e (as) vahyettiği Kur'an'la yeniden hayat bulmuştur. O'nun vahyedilmesinden sonra, zamanın ve mekânın herhangi bir kesitinde, gerek sadece bilgi sahibi olmak, gerekse inanmak ve yaşamak için İslam'a yönelenlerin ilk müracaat edecekleri kaynak Kur'an olmuştur. Çünkü insanları yaratan Allah, insanın fitratına uygun olan terbiye sistemini de bildirmiştir. İslam'ın gelmesi ile birlikte birey bütün yönleri ile ele alınmış ve baştan başa ihya edilmiştir. Her yönü ile bir bütün olarak ele alınan insan, doğuştan getirdiği özellikleri de dikkate alınarak eğitime tabii tutulmuştur. İnsan 'ın terbiyesi ile birlikte, toplumun yapı taşı olan aile yeniden inşa edilmiştir. Ailenin inşa edilmesi ile ise toplum saadet asrını yaşamaya muktedir olmuştur. Bu makalede birey, bireylerin oluşturmuş olduğu aile ve ailenin yapı taşı oluşturduğu toplumun İslam öncesi ve İslam sonrası değişim ve dönüşümü Kur'an eğitimi bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, Birey, Aile, Toplum, Eğitim, Din Eğitimi

EVALUATION OF THE APPEARANCE AND EFFECTS OF REVELATION ON INDIVIDUAL, FAMILY AND COMMUNITY LIFE IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS EDUCATION

ABSTRACT

Humanity is God's Prophet. It has come to life again with the Qur'an that he revealed to Muhammad. After the revelation of Him, the first source to apply to Islam for those who turn to Islam in any cross-section of time and space, both to have knowledge, to believe and to live, has the Qur'an. Because God, who created people, also revealed the system of education that is suitable for human nature. With the advent of Islam, the individual has been handled in all aspects and has been revived completely. Human beings, who are considered as a whole in every aspect, have been educated by taking into account their innate characteristics. The family, which is the building block of society, has been rebuilt with the education of man. With the construction of the family, the society has been able to live the age of happiness. In this article, the pre-islamic and post-islamic change and transformation of the individual, the family formed by the individuals and the society formed by the family are discussed in the context of Qur'an education.

Keywords: Revelation, Individual, Family, Society, Education, Religious Education.

1. GİRİŞ

“Bireyi, doğuştan getirdiği yetenekleri dikkate alarak, kendi iradesi ile katıldığı, belli bir plan ve program dâhilinde, istendik yönde elde edilen bilgi”¹ olarak tanımlayabileceğimiz eğitimin gayelerinden biri de insanın ve davranışlarının araştırılmasıdır. Gayesi ‘Salih insan’ yetiştirmek olan Kur’an eğitimi ise, ilk inen ayetlerden² itibaren eğitimin muhatabı olan insanı bütün boyutları ile ele almakta ve düşünmeye sevk etmektedir. Yaratılmışların içerisinde en şerefli olarak ifade edilen insanı, ayette Allah’ın yeryüzündeki halifesi³ olarak zikredilmektedir. Bu sebeple birey Halifelik görevini yerine getirebilmek için başta ilim olmak üzere birtakım meziyetlerle donatılmalıdır. İnsanı en güzel şekilde yaratan Allah, insanın fitratına uygun olan terbiye sistemini de bildirmiştir. İşte Kur’an eğitimi ve ortaya koyduğu prensipler insana bahşedilen bu meziyetlerin gerektiği gibi kullanılarak mükemmelleştirilmesini hedeflemektedir. Hakkı ile uygulandığında insanlığa saadet asrını yaşatan Kur’an eğitimi merhum Akif’in de deyişiyle içerisinde yaşanılan her asrın idrakine söyleneleştirilerek yeniden ve yeniden arzu edilen toplumun inşasında, dolayısıyla o toplumu oluşturacak olan bireyin şahsiyetinin oluşturulmasında rehber alınacak önemli bir kaynaktır. Din eğitimi bağlamında vahyin; bireyin hayatı, aile hayatı ve toplum hayatında ki tezahürlerinin ele alınmaya gayret edildiği bu çalışmada İslam Medeniyetinin şekillenmesinde ve ihyasında önemli bir rolü olan bireyin eğitimine Kur’an eğitimi çerçevesinde ilk adım olarak ifade edilen “Meniniz için en hayırlı olanı araştırıp evlenin”⁴ olgusu ile başlandı. Ardından doğum öncesi ve doğum sonrası birey eğitimi için vurgulanan noktalara temas ederek genel bir çerçeve çizilmeye çalışıldı. Bireyin şahsiyet eğitiminin ardından ise bireyin oluşturmuş olduğu, toplumun yapı taşı olan ailede vahiy eğitiminden sonra nasıl bir yenilenmenin gerçekleştiği ele alındı. Çalışmanın son kısmında ise yetiştirilen bu bireyi, onun inşa ettiği ailelerin oluşturduğu toplumu ve toplumsal hayatta ne gibi bir değişim ve gelişime vesile olduğu ele alınmaya gayret edildi.

Kanaatimizce birey, her ne kadar iyi bir eğitimden geçmiş olsa da içerisinde bulunduğu aile ortamı, yakın çevre, yaşadığı coğrafi bölge hatta artık küçük bir köy olarak ifade edilen günümüz küreselleşen dünyasında her an etkilemeye ve etkilenmeye hazır bulunmaktadır. Bu bağlamda bireyi tüm bunları göz ardı etmeksizin bir bütün olarak ele alıp değerlendirmek gerekmektedir. Toplumun yapı taşı olarak ifade edilen aile kurumu, içerisinde bulunduğu toplumun değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, inançlarını kısaca kültürünü yansıtmaktadır. Bu sebeple bireyin, aile ve toplum hayatı birbirinden ayrı düşünülmemen, birbirlerini şekillendiren bütünü parçalarıdır. Aile, çocuğun temel ihtiyaçları olarak ifade edebileceğimiz fiziksel bakım ve gelişiminin yanı sıra toplumsal bir varlık olarak yaşamını sürdüreceği çocuğa yaşanılan toplumun kültürünü aktarmakla da görevlidir. Bu bağlamda bireyin yeme içmesinden kılık kıyafetine, ahlaki değer yargılarından inanış ve yaşayış tarzına kadar hayatının her alanına hâkim olacak olan din tasavvurunun oluşumunda, ailenin ve içerisinde yaşadığı toplumun rolü yadsınamaz bir öneme sahiptir. Bu sebeple bu çalışmada birey, aile ve toplum bir bütün olarak ele alınarak vahiy öncesi ve vahiy sonrası meydana gelen dönüşüm açıklanmaya gayret edildi.

2. VAHYİN BİREYSEL HAYATTAKİ GÖRÜNÜMÜ

İslam öncesi dönemde birey gereği kadar öneme sahip değildi. Bireyin değerli olarak kabul edilmesi; nüfuzlu bir kabileye mensup olmasına, çok sayıda mal-mülk sahibi olmasına ve bunların beraberinde getirdiği gücü elinde bulundurması gibi unsurlara bağlıydı. İslamiyet’ten önceki Arap

¹ Ertürk Selahattin, “Eğitimde Program Geliştirme”, ,s.12.

² Alak, 96/1-5.

³ Bakara, 2/30.

⁴ Camiu’s-sağır, I,130.

toplumu için Kur'an ve Hadislerde kullanılan 'Cahiliye' kavramı, dönemde hâkim olan yaşam tarzının çevrelere göre medeniyet bakımından geri kalmışlıktan, kötülük ve gafletin hüküm sürmesinden kaynaklı olduğunu ifade etmek için kullanılmaktaydı. Cahiliye dönemi Arapları, Allah'ı hakkıyla bilmedikleri, O'na şeksiz ve şirksiz iman etmedikleri, gerek ferdi gerekse içtimai hayat itibarıyla ahlaktan, nizamdan, sulh ve sükûndan uzak oldukları, güçlü ve asil sayılanları daima haklı kabul ettikleri ve adaletten yoksun bir hayat yaşadıkları için bu döneme "Cahiliye" denilmiştir.⁵

Bilgi ve inanç yoksunluğundan ziyade ölçsüzlük ve yanlış uygulamalardan kaynaklı bir zihniyeti ifade eden cahiliye dönemi, Kur'an'ın nüzülü ile insanların bilgi, duygu ve davranışlarında yepyeni bir boyut kazanmıştır. Eski Arap kaynaklarında şiddetin, bireye ve değerlerine karşı yapılan tüm zulümlerin yerine göre fazilet sayıldığını ifade eden kaynaklar mevcuttur.⁶ Cahiliye devrinde fazilet olarak kabul edilen birçok telakki ve gelenek İslam'ın gelmesi ile birlikte Hz. Peygamber tarafından yasaklanmış, buna karşılık o dönemde benimsenmeyen birçok davranış da fazilet statüsüne çıkarılmıştır.

İlk vahiy⁷den itibaren okumaya ve eğitime büyük önem veren İslam, cahiliye adetlerine ve uygulamalarına karşılık bilgi sahibi olmayı üstünlük sebebi olarak kabul etmiştir.⁸ Eğitime verdiği önemle birlikte birey üzerinden toplumu ihya eden İslam, gerek ahlaki gerek hukuki boyutu ile toplumda hâkim olan zorbalığa karşı mücadele etmiştir. Gücsüz olanın ezildiği, toplum tarafından dışlandığı, hor görüldüğü, ahlaki olmayan tüm zalimane davranışlara karşı durmuş, yerine hilminden kaynaklı davranışların hâkim olduğu, üstünlüğün ancak ibadetler ve takva ile olacağı yeni bir hayat düzeni kurmuştur. Bu yeni hayat düzenini inşa etmeye ise öncelikle bireyi tüm yönleri ile ele alıp eğitmekle başlamıştır. İnanç, ibadet ve ahlak esasları çerçevesinde insanların davranışlarını yeniden şekillendiren vahiy, eğitimi; insanın yaratıcısı ve çevresindekilere karşı sorumluluklarını yerine getirebilmesi için ihmal edilemez bir görev telakki etmiştir.

Bilgin'e göre "İnsanın kayıtsız şartsız var olan Mutlak Varlığa yönelişi ve O'nun tarafından kuşatılışı" olarak tanımlanan din,⁹ ilk indirildiği toplumda bireyi tüm yönleri ile kuşatmakta, yeni bir hayat tarzı sunmaktadır. Bireyin kutsalla münasebetleri çerçevesinde gelişen yeni yaşam tarzı, beraberinde bireyin etkileşim içerisinde olduğu aile ve toplum kurumunda da birtakım değişikliklere neden olmuştur. Bireyin doğumla beraberinde getirdiği dini istidat ve kabiliyetlerini işleyip geliştirmek üzere, başta Allah'ı ve ilahi kelamı öğrenip kabul ederek, ilahi kelam içinde mevcut bilgiler ve talepler doğrultusunda bireyin yaşayışını düzenleyen¹⁰ İslam eğitimi, böylece bireyin toplum içerisindeki konumunu yükseltmeyi hedeflemektedir. Kur'an'ın nüzülü ile bireye yüklenen sorumluluk duygusu ve nefis kontrolü ferdi hayatta mihver kabul edilmiştir. Herkesi kendi davranışlarından sorumlu tutan Kur'an,¹¹ ferdi sorumluluğu vurgulaması ile cahiliye döneminde haksız kazanç elde etmek, zina etmek, çocuklarını öldürmek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnatta bulunmak¹² vs. gibi toplumu da ilgilendiren birçok konuda önemli bir kırılma başlatmıştır. Zira bir diğer Ayette "herkesin kazandığı hayır kendi yararına, herkesin yaptığı

⁵ Fayda, Mustafa, 'Cahiliye', Diyanet İslam Ansiklopedisi.

⁶ Meşhur Cahiliye şairi Amr b. Külsüm'ün, "Hele bir kalkıp da bize karşı cahillik etmeye görsün, o zaman biz cahillikte bütün cahillerden baskın çıkarız" anlamındaki beyti (Zevzenl,s.178)

⁷ Alak, 1-5.

⁸ Zümer, 8/9.

⁹ Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara1998, s.4.

¹⁰ Yavuz, Kerim. "Günümüzde Din Eğitimi", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları:1, Adana 1998, s.52.

¹¹ En'am, 6/164.

¹² Mümtahine, 60/12.

kötülükte kendi zararınadır”¹³buyrulmaktadır. Bireyi tüm bunlardan sorumlu tutarken herkesi aynı kategoride değerlendirmeyen vahiy, bireyin gücünün yeteceği nispette, zamanın ve mekânın el verdiği ölçüde de değişiklik arz etmektedir. Aynı şekilde eğitim anlayışının temelinde bireyi yüceltmek olan Kur’an, bireysel farklılıkları ve yetenekleri dikkate alan bir eğitim gerçekleştirmektedir.

Kur’an’ın doğduğu toplum bir nevi ara toplum olarak ifade edilebilir. Çünkü sosyokültürel açıdan geçmişten izler ve renkler taşıdığı gibi yeni metinle tanışma sürecinde de içine aldığı değiştirici ve dönüştürücü ahlak, hukuk, muamelat gibi konularda temel özelliklere de sahiptir. Kur’an eğitiminin gayelerinden biri de şirk içerisinde olan toplumu tevhit merkezli bir topluma dönüştürmektir. Bu hususta da çözüm arayışlarına kılavuzluk ve kaynaklık eder.¹⁴ İslam öncesi Arap toplumunda yazıdan ziyade şifahi bir geleneğin hâkim olduğu, dolayısıyla vahiyle birlikte kaleme ve yazılına yapılan vurgu¹⁵ toplumun bir süreç içerisinde yazılı kaynakları olan bir topluluğa dönüştürmüş, elde edilen ilahi metinlerle bilgiye ulaşan birey, bilgiyi bir sonraki kuşağa aktarma noktasında da kolaylık kazanmıştır.

Vahiyle birlikte kendi başına buyruk haldeki birey, buyurgan bir otorite altına davet edilerek toplum içerisindeki zayıflara karşı acıma duygusunun tesisini ve sorumluluğun teminini¹⁶ de sağlamaktadır. Aynı şekilde vahiy eğitimi, dünyada haz ve menfaat endeksli bir hayat süren topluluğa karşı yoğun cennet tasvirleri sunarak fertleri hayır yörüngeli bir hayata sevk etmeye çalışmaktadır.¹⁷ Bireyi hayatın her alanında yeniden şekillendiren vahiy böylece toplumsal dönüşümü de sağlamıştır. Terbiye etmeye birey henüz daha dünyaya gelmeden başlayan İslam eğitimi, eş seçimi, doğum öncesi ebeveyn sorumlulukları, doğumla birlikte yapılması gereken uygulamalar, çocuğun ana-baba üzerindeki hakları gibi birçok hususta ebeveynler üzerinden hayatın hiçbir alanında boşluk bırakmayan bir yaşam tarzı sunmaktadır. Dünyaya geldiği andan itibaren aileden ve içerisinde hayatını idame ettirdiği toplumdan bağımsız düşünilemeyen birey hayatının, dinle birlikte olan dönüşümü beraberinde aile kurumunda ve toplum içerisinde birtakım yenilikler getirmiştir.

Ferdi, aile içerisinde tanıyan İslam dini birçok ayette eş, anne-baba ve çocuk konusunu ele alarak, aileyi kurmada takip edilecek esasları, koruyucu prensip ve tedbirleri, aile efradının karşılıklı hak ve vazifelerini ele almakta, peygamber aracılığı ile de hayata geçirilmesi noktasında teferruatlarıyla uygulama alanı sunmaktadır.¹⁸ Birey eğitimi ile ilgili hadisler incelendiğinde ilk bakışta sadece çocuğun eğitimi ile ilgili gibi dursa da aslında birinci derece de yetişkin eğitimi ile alakalı olduğu görülecektir. Başka bir ifade ile bu konudaki hadislerde yetişkinler, çocuklarını nasıl eğitmeleri konusunda Peygamber tarafından eğitilmektedirler. Örneğin çocuklara namaz eğitimi ile ilgili hadis ilk bakışta çocuk eğitimi gibi dursa da emir direkt çocuklara değil, onların eğitiminden sorumlu olan yetişkinlerdir.¹⁹ Şu halde Vahiyle birlikte birey eğitimi büyük oranda aile içerisinde, yetişkinler aracılığı ile şekillendirilmektedir diyebiliriz.

3. VAHYİN AİLE HAYATINDAKİ GÖRÜNÜMÜ

İslamiyet öncesi Arap toplumunun yaşamında kabilecilik ön plandaydı. Kabilenin temelini teşkil eden cahiliye dönemi aile yapısı ise, erkeğin hâkimiyeti üzerine oturmakta olup, aile içi akrabalık

¹³ Bakara, 2/286.

¹⁴ Tan Zeki, “Kur’an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur’an’ı anlamadaki Rolü”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 31, 2011, s.153.

¹⁵ Kalem, 68/1.

¹⁶ Maun, 107/1-7.

¹⁷Tan, a.g.e., s.156.

¹⁸ Canan, İbrahim. *İslam’da Aile Terbiyesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

¹⁹ Küçük, Hülya. *Yurt Dışındaki Türk Çocuklarının Terbiye Problemleri ve Çözüm Yolları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

ilişkileri erkekler yolu ile tesis edilmekteydi. Bu durum hem ailenin güçlendirilmesi, hem de kabilenin itibarının arttırılması bakımından önem arz etmekteydi. İslamiyet öncesi Arap toplumunda çok sayıda erkek çocuğa sahip olmakta oldukça önemli addedilmiştir. Erkekler, fiziki gücün büyük önem taşıdığı zorlu çöl şartlarında, kabilenin en önemli savaşçı unsuru sayılırken ve kadınlar üzerinde mutlak bir üstünlüklerinin olduğu kabul edilirken, kadınlar, toplumsal bir yük olarak görülmüşlerdir.²⁰ Kadın toplum içerisinde ki itibarını İslam'ın öğretileri ile elde etmeye başlamıştır.

Sosyal itibarı olmayan, miras hakkından mahrum bırakılan, kocasının ölümü halinde dahi çocuğunun velayet hakkını alamayan kadınlar, ancak erkek çocuk dünyaya getirmeleri halinde aileye katılabilme hakkı kazanan ikinci sınıf bireyler olarak muamele görmekteydi. Bu bakımdan yeni doğan her kız çocuğu, ailenin değersiz ve yüz kızartıcı bir üyesi olarak muamele görmüş; ölüme mahkûm edilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Kız çocuklarının öldürülmesinde her ne kadar zorlu çöl şartlarının yol açtığı geçim sıkıntısının da etkili olduğu üzerinde durulsa da, kadının toplum içerisinde hakir görüldüğü ortadadır.²¹ Vahiyle birlikte ise birey eğitiminde önemli bir faktör olarak zikredilen anne, çocuğun terbiyesinde birey henüz dünyaya gelmeden;

“Meniniz için en hayırlı olanı araştırıp evlenin.”²² Vurgusu ile kadını o aşığı konumundan yücelterek, toplum içerisinde önem verilen soyun devamı için esas unsur olarak zikretmektedir.

Cahiliye döneminde ki o küçümsenen rolüne rağmen sosyal hayat içerisinde kadına yüklenen görevler oldukça önemli ve dikkat çekicidir. Buna göre bedevi erkeklerin savaş ve yağma dışındaki vakitlerinin büyük kısmını, işsiz güçsüz oturarak kadın, aşk ve kahramanlık temalarında konuşarak ya da yakıcı sıcak nedeniyle çadırlarında uyuyarak geçirdikleri bir düzende, bedevi kadınlar bütün bir güne yayılan birçok iş yükü altındaydılar. Çocuğun dünyaya getirilip yetiştirilmesi gibi uzun vadeli rolleri dışında, bedevi kadınların yemek hazırlamak, süt sağlamak, yağ yapmak, çamaşır yıkamak, örtü, çadır ve elbise için kumaş dokumak, yün eğirmek, çadır kurmak ve toplamak gibi birçok mükellefiyetleri vardı. Ancak aileyi büyütmenin yolunun, erkek çocuk sayısını arttırmaktan geçtiği bu düzende kadının ana görevi erkek çocuk dünyaya getirmek olarak kabul edilmekteydi.²³ Oysa Kur'an; “Diri diri toprağa gömülen kıza hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğu zaman...”²⁴ ifadeleri ile toplum içerisinde ki bu uygulamalara karşı durmuş, özellikle geçim endişesi²⁵ ile yaygınlık kazanan bu davranışlar birçok ayette eleştirilerek yasaklanmıştır. Enes İbn Malik'ten (r.a) rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v) kız çocukları ile ilgili olarak: “Her kim iki kız çocuğunu yetişkinlik çağına gelinceye kadar büyütüp terbiye ederse, kıyamet günü o kimseyle ben şöyle yan yana bulunacağız” buyurdu ve parmaklarını bitişirdi.²⁶ Bu ve daha birçok hadiste Peygamber aracılığıyla İslam dini, toplum içerisinde kız çocukları özelinden kadına önemli bir statü atfetmektedir.

Aile kurumunun oluşmasında anahtar rolü olan nikâh ise, cahiliye döneminde kadını ve aile hayatını güvence altına alan bir nişane olmaktan uzaktı. Her ne kadar yaygın evlilik biçimi, bir erkeğin belli bir mehir karşılığında kendisine denk bir soy ve nesebe mensup bir kadınla nikâh akdetmesi şeklinde gerçekleşiyorsa da, bu dönemde çok farklı evlilik ve birliktelik biçimlerine de

²⁰Utku Nihal Şahin, 'İslamiyet Öncesi Arap Toplumı', Son Peygamber. İno, 28.05.2019, <http://www.sonpeygamber.info/islam-oncesi-donemde-arabistan-ii->

²¹ Utku, a.g.m,28.05.2019, <http://www.sonpeygamber.info/islam-oncesi-donemde-arabistan-ii->

²²Camius-sağır, I, 130.

²³ Utku, a.g.m.

²⁴Tekvir 81/ 8-9.

²⁵ İsrâ, 17/31.

²⁶ Müslim, Birr 149. Ayrıca bk. Tirmizi, Birr 13.

rastlanmaktaydı. Bir kadının kocasının uygun göreceği bir kişi ile çocuk sahibi olmak amacıyla bir araya gelmesi, iki erkeğin karşılıklı olarak eşlerini değiştirmeleri, hür olması nedeniyle zina yapamayan bir kadının bir erkekle metres hayatı yaşaması toplum içerisinde yaygındı. Ayrıca bir kadının on kişiden fazla olmamak kaydıyla aynı anda farklı erkeklerle evlenmesi, kadın ve erkeğin süreli bir evlilik akdi yapması, üvey oğlun annesi ile evlenebilmesi, iki kız kardeşin aynı anda bir erkeğin eşi olması²⁷ gibi farklı birliktelik ve evlilik çeşitleri İslam öncesi dönemde hâkim olan yaşam tarzlarıydı. Vahiyle birlikte Medeniyeti inşa edecek olan bireyin ilk eğitim yuvası, aynı zamanda toplumun temel yapı taşı olan aile kurumu ile ilgili birtakım yasaklamalar ve düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre iman eden cariyeye veya kölenin müşrik bir eş adayından daha hayırlı olduğu,²⁸ babalarının nikâhında olanlarla evlenmenin ne kadar çirkin olduğu²⁹ zikredilerek toplum içerisindeki uygulamalara karşı çıkılmıştır. Zina eden erkek ya da kadının Mü'min olan kişi ile nikâhlanamayacağı,³⁰ boşanma gerçekleştiğinde iddet beklemeleri gerektiği,³¹ iddet süresi biten kadınla nikâhlanmada bir sakınca olmadığı³² aynı şekilde mehir³³ miras³⁴ ve yetim kadınlar³⁵ hakkında ki telkinleriyle de aile kumunu güvence altına almıştır.

Aileye vermiş olduğu önem nispetinde bir aile dini olarak da ifade edilebilen İslam, getirmiş olduğu öğretileri ile bireyin aile içerisinde ki görev ve sorumluluklarını da ortaya koymaktadır. Bir kadınla nikâhsız veya haksız olarak cinsel temasta bulunmayı yasaklayan İslam,³⁶ zinanın hayâsızlık ve kötü yol olduğunu,³⁷ zina eden biri ile Müminlerin evlenmesinin haram kılındığını³⁸ birçok ayette zikrederek ailenin inşa sürecini başlatmaktadır. Bununla birlikte; “ Namuslu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zina isnadında bulunanların ise, elleri ve ayaklarının, aleyhlerinde şahitlik edeceği günde onlar için büyük bir azap olacağı”³⁹ da ifade edilmiştir. Ayrıca mümin erkek ve kadınların gözlerini haramdan sakındırmaları, iffetlerini korumaları öğütlenerek,⁴⁰ meydana gelebilecek herhangi bir yanlış hadiseye mahal vermemeleri telkin edilmiştir. Annelik şeref ve haysiyetini alt üst eden fuşun yaygın olduğu, kadının çıkarlar doğrultusunda herhangi bir endişe taşımaksızın kullanıldığı ve bunun sonucunda hiçbir yaptırımın uygulanmadığı bir toplumda, vahyin getirmiş olduğu bu öğütler ve sınırlar başta kadınlara atfedilen değer olmak üzere aile kurumunun iyileştirilmesine dair gerçekleşen önemli hadiselerdir.

İslam eğitiminden geçen bireyin iyileştirilmesi beraberinde, öngörülen aile prototipini getirmiştir. Toplumların ana oluşturucusu olan ailenin, inşa edilmesi süreci gerek Kur'an ayetlerinde gerekse Hadislerde bireyin yaşam tarzının yeniden düzenlenmesiyle şekillenmiştir. Aile kurumunun onarılması ile ilgili olarak toplum içerisinde yaygın birçok cinsel birlikteliği yasaklayan vahiy, aileyi daha hassas sınırlar arasına almıştır. Kur'an da yer alan “ iyi toprak -Rabbin izni ile- bitki verir. Çorak toprak kavruk bitki verir.”⁴¹ ifadesinden hareketle ailenin ve tabiri caizse içerisinde yetişecek olan tohumların verimli olmasının şartı, yuvayı oluşturacak olan tarafların karşılıklı olarak

²⁷ Utku, agm.

²⁸ Bakara, 221.

²⁹ Nisa, 22.

³⁰ Nur, 3.

³¹ Bakara,230.

³² Bakara, 232-35.

³³ Bakara,237.

³⁴ Nisa,127.

³⁵ Nisa,127.

³⁶ İsrâ,32.

³⁷İsrâ,32.

³⁸ Nur,3.

³⁹ Nur,23.

⁴⁰ Nur, 30-31.

⁴¹Araf, 7/58.

en hayırlı olanı seçmelerinin öğütlendiği çıkarılabilir. Zira Hz. Peygamberde bu konu ile ilgili olarak bir hadisinde; “Bir kadınla dört şey için evlenilir: malı, soyu, güzelliği ve dindarlığı. Sen dindar olanı seç. Yoksa sıkıntıya düşersin”⁴² buyurmaktadır. İnsanın beraber en çok vakit geçirdiği kişi eşidir. Dolayısıyla eşlerin birbirlerini etkilemesi ve birbirlerinden etkilenmesi dünya ve ahiret saadeti açısından önemli faktördür. Birçok toplulukta olduğu gibi cahiliye toplumunda da yaygın olan mal-mülk, güzellik ve soyun ön planda tutularak gerçekleştiği evliliklere karşı vahiy, bunların gelip geçiciliği üzerinde durarak gerçek mutluluğun ve huzurun kaynağının dinde ve dinle olan ilişkide olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca bu durum ileride dünyaya gelecek çocukların ebeveynlerinden gen yolu ile alacakları bazı huy ve karakterler açısından da önem arz etmektedir. Eşlerin birbirlerini seçiminde göz önünde bulundurulmuş bir diğer faktörde tarafların yetiştirilme tarzları ve yetiştikleri sosyokültürel çevredir. Birey her ne kadar doğumla birlikte bazı özellikleri bünyesinde potansiyel olarak bulundurarak gelmiş olsa da, şahsiyetinin oluşmasında hayat boyunca alacağı eğitim ve içerisinde yaşadığı çevre etkili olacaktır. Bireyin ilk ve temel eğitim yuvası olan ailede alacağı eğitim, devam eden süreçte ortaya çıkacak olan şahsiyetinin temellerini oluşturacaktır. Dolayısıyla bildikleri ile amel eden, Müslüman bir anne babadan müşahede ederek öğrendikleri bilgiler birey için daha kalıcı olacaktır. Aynı şekilde Müslüman bir toplulukta yaşaması da bireyin informal yolla elde edeceği dini bilgi ve uygulamalar açısından önemli bir imtiyaz olacaktır. Çocukken aldığı eğitim bireyin ileriki hayatında davranışlarının ve alışkanlıklarının şekillenmesini sağlayacaktır. Çocuğu İslami bir eğitime tabii tutmayla arzu edilen şey, bireyin doğuştan getirdiği ve içerisinde potansiyel olarak bulundurduğu eğilimleri söküp atmamak değil, onları dengeli bir şekilde kullanarak davranışları erdemlerle süslemek ve kötü duygu ve davranışlardan uzaklaştırmaktır.⁴³ Bireyde kalıcı bir eğitimin gerçekleşmesi de verilmek istenen bilginin öğretici tarafından da uygulanıyor olması, belli zamanlarda tekrar edilerek pekiştiriliyor olması gibi etmenler önemlidir. Bunları göz önünde bulundurduğumuzda ailede gerçekleşen dini eğitimin sadece söylemlerle ifade edilerek kalması değil, eylem şeklinde de uygulanıyor olması birey açısından önemli olacaktır. Taklit yolu ile öğrenmenin ağırlıklı olduğu çocukluk döneminde özellikle din gibi soyut bir alanda bilgi aktarımı sağlamak, çocukların en çok vakit geçirdikleri ebeveynlerine ve yakın çevresine büyük sorumluluk yüklemektedir. Zira çocuklar bu süreçte vakit geçirdikleri ve sevgi ile bağlandıkları kişileri taklit ederek, onlar da gördüklerini kendi davranışlarına dönüştürüp, içselleştirirler. Bu da bilginin kalıcılığı açısından önemli bir ayrıntıdır.

Çocuğa verilecek olan dini eğitimin, bireyin gelişim özelliklerinin dikkate alınarak, bireysel farklılıkların göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmesini tavsiye eden İslam, belirli zamanlarda belirli ibadetlerin gerçekleştirilmesi noktasında ebeveynleri mükellef tutmuştur. Bununla ilgili verebileceğimiz en yaygın örnek; Hz. Peygamberin ‘çocuklara yedi yaşına geldiğinde namazı öğretin’⁴⁴ hadisidir. Bu hadisin birçok hikmeti olmakla beraber, dikkat çekmek istediğimiz olgu, zaman ve gelişim özelliklerinin göz önünde bulundurulduğu bir din eğitimi gerçekleştirmek istendiği ve küçük yaşlarda gerçekleşen terbiye ve din eğitiminin taşla yazılan yazı gibi kalıcı olacaktır. Doğru zamanda, doğru yerde verilen dini eğitimin, doğru kişilerce gerçekleştirilmesi ve terbiye etme şeklide önemlidir. Çocuğa küçük yaşlardan itibaren dinin emir ve yasakları öğretilmeli, çocuğu terbiye ederken anlayacağı dilden hitap edilmeli, bir şeyi yasaklarken nedeni açıklanmalıdır.⁴⁵ Temel ahlak kaidelerinin çocuğun şahsiyetine yerleşmesi noktasında ebeveynleri sorumlu tutan İslam, anne ve babanın tıpkı bir çoban gibi sürüsünden sorumlu⁴⁶ tutulacağını ifade

⁴² Buhari, Nikâh 15; Müslim, Rada 53.

⁴³ Aydın, Mehmet Zeki, “Ailede Ahlak Eğitimi” Timaş Yayınları, 7.Baskı, İstanbul, 2015, s.21.

⁴⁴ Ebu Davut, Salat, 26.

⁴⁵ Buhari, Zekât, 60. Cihat, 188.

⁴⁶ Buhari, Cuma 11, Nikah 81, Ahkam 1.

etmektedir. Ebeveynlerin çocuga karşı sorumluluğu ya da çocuğun ana baba üzerindeki hakkı şeklinde ifade edebileceğimiz dini eğitimin gerçekleştirilmesi noktasında Tahrir suresinde; “kendinizi ve ehlinizi ateşten koruyun”⁴⁷ ibaresi ile ne kadar önemli olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Ailede gerçekleşecek dini eğitimin, çocuğun helal lokma yemesinden güzel bir isimle adlandırılmasına kadar her ayrıntıyı ele alan İslam birey hayatında boşluk bırakmayacak şekilde kapsamlı bir yenilenme gerçekleştirmiştir. Vahiyle birlikte ailede gerçekleşen bu yenilenme süreci, bireyin; içerisinde yaşadığı Cahiliye toplumunun bir Medeniyete dönüştürülmesinde başrol olmasına vesile olmuştur.

4. VAHYİN TOPLUMSAL HAYATTAKİ GÖRÜNÜMÜ

İslam öncesi Arap toplumu aynı atadan geldikleri kabul edilen ve aralarında nesep irtibatı bulunan insan topluluklarının oluşturduğu kabile sistemi üzerine kurulmuştu.⁴⁸

Toplum içerisinde güçlü bir yapıyı teşkil eden kabileler, aralarında akrabalık bağı kurarak daha da güçlenmekte, bunun yanı sıra kabileye dâhil olma, kan bağı dışında başka yollarla da mümkün olmaktaydı. Her kabilenin kendisine ait, müntesiplerini bağlılıkla mükellef tutan bir örfü mevcuttu. Sosyal hayatın her alanında hâkim olan bu kurallar bireylerin yaşam şekillerini belirlemekteydi. İslam’la birlikte bu sistemden, ahlaki ve hukuki değerler üzerine kurulu bir sisteme geçiş hedeflenmiştir. Zira toplumsal hayatta değer yargılarını ve kuralları belirleyen olgu, ileri gelen kabile büyükleri tarafından tespit edilen kabile örfü tarafından oluşturulmaktaydı.⁴⁹ Her kabilenin kendi kural ve uygulamaları olduğu göz önüne alındığında kabileler arası savaşın kaçınılmaz olduğu ve toplumsal hayatta devamlı bir kargaşa ortamının hâkim olduğu söylenebilir. Kabile içi ilişkilerin çok sıkı olduğu, dayanışma, yardımlaşma vs. konularında insanları birbirine bağlama noktasında faydalı görünen bu düzen, kötülük üzerine de birleşmesi noktasıyla İslami kaidelerle çatışmaktadır. Vahyin gelmesi ile birlikte ‘Asabiyet’ olarak ifade edilen bu toplumsal kaide ile mücadelede ilk adım olarak asıl kardeşliğin Mü’minler arasında olduğu, soy üstünlüğünün ve kabileciliğin reddedildiği bildirilmiştir.⁵⁰

Kabile mensuplarının başta can ve mal olmak üzere bütün haklarını korumak üzerine, kendine has kuralları olan ve bunlar uğruna savaşılmaya her an hazır olunan kabilecilik anlayışı Kur’an da “Yanlış bir inancı inatla sürdürme”⁵¹ ifadeleri ile reddedilmiştir. Toplumsal kanaate göre ise; Kabile düzenin dışına çıkmak veya herkes tarafından bilinen bu kuralları çiğnemek, toplumun güvenlik sistemi kabul edilen himayenin dışına çıkmak,⁵² bir nevi ölüm fermanını imzalamak anlamına gelmekteydi. “Hamıyyete’l- cahiliyye”⁵³ olarak nitelen bu tutuma yardımlaşmanın kötülük ve düşmanlık üzerine olamayacağını, Müminlerin ancak iyilik ve takva üzerine ⁵⁴ yardımlaşacağı belirtilerek düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Atalarının yanlış inanç ve uygulamalarının körü körüne taklit edilmesi ve Hak dine karşı direnen inkârcıların durumu ayette⁵⁵ konu edilmekte ve insanlar düşünerek ve bilerek inanmaya davet edilmektedir. Bu zamana kadar ait olduğu kabilenin geliştirmiş olduğu kurallara göre yaşamını

⁴⁷ Tahrir 66.

⁴⁸ Utku, a.g.m.

⁴⁹ Utku, a.g.m.

⁵⁰ Hucurat, 49/10.

⁵¹ Mü’minun 23/75.

⁵² Utku, a.g.m.

⁵³ Fetih 48/26

⁵⁴ Maide, 5/2.

⁵⁵ Maide 5/104, Enbiye, 21/ 52-54, Lokman, 31/ 21-22.

sürdüren birey kabile örfünü sorgulamadan kabul etmekte ve uygulamaktaydı. Vahiyle birlikte toplumsal hayatta birey, artık akli ön planda tutarak, düşünmeye ve şuurlu bir hayat idame ettirmeye sevk edilmiştir.

Kabilecilik ruhunun kabile mensuplarını birbirlerine bağlayan, aralarında birlik ve beraberliği güçlendiren, yardımlaşma ve dayanışma ile maddi destek sağlayan, herhangi bir durumda birlikte hareket etmeyi ilke edinen, dolayısıyla mensuplarına bir aidiyet duygusu kazandıran yönleri, bireyi kabilesine karşı, sorumlulukları çerçevesinde bağlı kılıyordu. Dolayısıyla bireyin can ve mal güvenliğini sağlayan kabile örfü ile bireyler, kabileler arası antlaşmalarda sorgusuz bir itaat sergilemekteydi. Otorite karşında kabile mensuplarının bu teslimiyetleri yeri geldiğinde iktisadi ve siyasi alanda da kendisini göstermekteydi.⁵⁶

Güçlü bir kabileye mensup olanın daha rahat bir yaşam sürdüğü cahiliye döneminde, vahyin gelmesi ile birlikte ataları ile övünme⁵⁷ yasaklanmış, milliyetçilik ve ırkçılığın üstünlük sebebi olamayacağı, Allah katında üstünlüğün ancak takva⁵⁸ ile olacağı vurgusu yapılmıştır. Böylece güçlü olanın zayıfı ezdiği, meydana gelen bir haksızlığın kabile örfüne göre giderildiği, adaletten yoksun bir toplulukta birey hakları güvence altına alınarak ve toplum içerisinde eşitlikten ziyade adaletin ön planda tutulduğu yeni bir düzen kurulmaya çalışılmıştır.

Toplumsal hayatta aktif olarak var olan, cahiliye dönemin ana karakteristiğini yansıtan savaş olgusu ise vahiyle birlikte, karşı kabileye saldırı fonksiyonundan soyutlanarak, sistematik bir teşekkül haline getirilmiştir. Böylece toplumda hâkim olan savaşçı ruh, intikam ve açgözlülük amacıyla çıkarlar doğrultusunda yapılmaktan uzaklaştırılmış, Müslüman olmayanlara karşı, Allah yolunda yapılması telkin edilerek ibadet statüsüne çıkarılmıştır.

Toplumsal hayata hâkim olan asabiyeti yasaklayarak cahiliye döneminin ikinci kırılmasını yaşatan İslam, bunun yerine bireye, başta kendi ana-babasına karşı hürmeti, onlara karşı öf⁵⁹bile dememeyi öğütlemiş, akrabalar arası ilişkilerde de bazı düzenlemeler yapmıştır. Sıla-i rahimin önemi üzerinde duran İslam, kötülük yapsa bile akrabaya iyi davranılmasını,⁶⁰ akrabalık bağlarının gözetilmesinin rahmet vesilesi⁶¹ olduğunu, akrabaya iyiliğin müminin şiarı⁶² olduğunu ifade ettiği birçok hadisde de toplumda taassuba dönüşen bu olguya birtakım düzenlemeler yapılmış ve bazı sınırlar koyulmuştur. Toplumsal hayatın hemen her alanının şekillenmesini sağlayan bu yeni yaşam tarzında İslam'ın getirmiş olduğu düzenlemelerle toplumda refahın sağlanması hedeflenmiştir.

İktisadi hayatla ilgili gerçekleşen düzenlemelerde refah seviyesi yüksek bir medeniyetin inşa edilmesinde temel taşlardan birini oluşturmaktadır. Her konuda ölçsüzlüğün yaygın olduğu cahiliye toplumunda helal kazanç ve iş ahlakı ile ilgili de bazı problemler mevcuttu. Vahyin ilk muhatapları olan Cahiliye toplumunda, gelir kaynaklarının büyük kısmını ticaret oluşturmaktaydı. Güçlü olanın her zaman galebe geldiği bu dönemde ticari hayatı şekillendiren de yine aynı gruptu. Faizle ticaret yapmak, ölçü ve tartıda hile yapmak gibi her türlü haksız kazancın meşru sayıldığı, zengin çok zengin, fakirin daha fakir olduğu bir sistemle toplumu oluşturan bireyler arasında ekonomik uçurum oluşturulmakta, bu durumda iktisadi hayattan siyasi oluşumlara kadar hayatın her aşamasında toplumu şekillendirmekteydi.

⁵⁶ Utku, a.g.m.

⁵⁷Hucurat, 49/9-13.

⁵⁸Hucurat 49/13.

⁵⁹ İsra, 17/23-24.

⁶⁰ Müslim, Birr 22.

⁶¹ Buhari, Edep 13; Müslim Birr, 17.

⁶²Buhari Edep 31, 85; Müslim, İman 74, 75, 77.

Vahiyle birlikte, topluma mal olmuş, toplumsal hayatta uygulanagelen bazı örf ve gelenekler tedrici bir yöntemle, -önce birtakım düzenlemeler gerçekleştirilmiş ardından bazıları tamamen yasaklanmıştır. Bir toplumun temel dinamiklerinden olan ekonomik yaşam da bireyler arasındaki dağılımı bağlamında adalet ilkesi gereği vahiyle birlikte düzenlemelere tabii tutulmuştur. Bu konu ile ilgili öncelikli olarak ticari hayatta yaygın olarak uygulanan faizin İslam ile bağdaşmadığına dikkat çekilmiş, ekonomik hayatta fakiri en çok ezen birleşik faiz yasaklanmış,⁶³ iman edenlerin kurtuluşa ermeleri bunu hayatlarına tatbik etmeleri ile birlikte zikredilmiştir. Daha sonra ki aşamalarda ise; alışveriş ile faizin ayrı şeyler olduğu,⁶⁴ faiz yemeye devam edenlerin mahşer günü şeytan çarpmış⁶⁵ gibi uyanacakları, faizin malı arttırmayacağı,⁶⁶ bilakis kazancı eksilteceği ifade edilerek iman edenler helal kazanç elde etmeye teşvik edilmiştir. Son aşamada ise iman edenlerin Allah'tan korkmaları ve faizin her türlüünü terk etmeleri emredilmiş, şayet böyle yapmazlarsa; Allah ve Resulüne savaş açmış⁶⁷ olacakları bildirilmiştir.

Aynı şekilde ölçü ve tartıda hile yapanlarla⁶⁸ ilgi de Kur'an eğitime tabii tutulan cahiliye toplumu tüm bu yanlış uygulamalardan men edilerek, bireyler arasındaki uçurumu ortadan kaldıracak, yoksulluk ve onunla birlikte gelecek olan ahlaki çöküntüyü engelleyecek bazı uygulamaları ibadet statüsüne getirmiştir. Bu durumda İslam hukukuna göre zengin sayılan her Müslümanın mallarının belirli bir kısmını Allah rızası için fakirleri vermesi demek olan zekât,⁶⁹ Müslüman için birer arınma, temizlenme olarak kabul edilmiştir. Sosyo-ekonomik sorunların çözümünde birçok seçenek sunan İslam, sadaka vermek, yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek gibi uygulamalarla da yoksulluğun ortadan kaldırılmasında önemli adımlar atmıştır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslam dini gönderildiğinde ilk muhataplarına karşı peyderpey olarak gerçekleştirdiği eğitim ile cahiliye olarak nitelenen bir topluluğa saadet asrını yaşatmaya muktedir olmuştur. Bir toplumu, dolayısıyla o toplumu inşa eden bireyi eğitmenin ne denli zor bir süreç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, gerçekleştirilen terbiyenin içeriğini irdelemek kaçınılmaz olacaktır. Kur'an eğitimi sevgi, dürüstlük, cömertlik, yardımlaşma gibi ilkeler doğrultusunda gerçekleştirmiş olduğu eğitim ile ahlaki değerlere sahip bireyler yetiştirmek hedeflenmiştir. Bir milletin asıl gücünün ahlaki değerlere sahip olmasından geçtiği kabul edilirse Kur'an eğitime tabii tutulan bireylerin arzu edilen Medeniyeti gerçekleştirmeleri kaçınılmaz olacaktır. Cahiliye olarak adlandırılan bir dönemde ortaya koymuş olduğu ilkeler doğrultusunda gerek bireyin hayatında gerekse aile ve toplum hayatında önemli değişiklikler meydana getiren vahiy eğitimi, böylece "eşref-i mahlûkat" olarak nitelenen insanoğlunu yaradılışının özüne uygun bir hale getirme hedefini gerçekleştirecektir. Bugün çeşitli sefalet ve ihtirasların parça parça böldüğü İslam dünyası hasta bir vücudu andıran bedbaht devirlerinden birini yaşamaktadır. Bu halin sebebi ise, İslam'ın temeli ve Kur'an'ın özü olan ahlakın kaybedilmiş olmasıdır. Bugün İslam'ın uyanış çağının öncüleri, ilahi terbiyenin vekilleri olan eğitimcilere düşen, peygamber devrinin ahlak ve imanı ile dünya ilim ve düşüncesinin yol kılavuzluğunu yapmaktır. Zira din terbiyesi bir şahsiyet, hayâ, merhamet ve hürmet terbiyesidir. Başta insana olmak üzere bütün varlığa gösterilecek olan bu hürmet gelecek nesillere örnekler ile ve

⁶³ Al-i imran, 130.

⁶⁴ Bakara, 275.

⁶⁵ Bakara, 275.

⁶⁶ Bakara, 276.

⁶⁷ Bakara, 279.

⁶⁸ Mutaffifin, 1-6.

⁶⁹ Dini Terimler Sözlüğü, s. 398.

telkin yolu ile aktarılıp, aşılılarak ve içselleştirilmesini sağlayarak İslam'ın ruhunu yeniden hayata geçirecek ve bugünkü sefaletten kurtarıp kendi gerçekliğine kavuşmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. Z. (2015) . Ailede Ahlak Eğitim, Timaş Yayınları, 7. Baskı, İstanbul,
- Bilgin, B. (2001). Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi”, Gün Yayıncılık, Ankara.
- Canan, İ. (2005), İslam’da Aile Terbiyesi, İSAV, İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi-2, s. 23, Ensar Neşriyat İstanbul.
- Çağrı, M. (2003). Taassup, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV yayınları, Ankara.
- Demircan, A. (2019). Cahiliye Araplarında Kız Çocuklarının Gömerek Öldürme Âdeti, İstem, 2(3) 9-29.
- Dodurgalı, A. (1998). Ailede Çocuğun Din Eğitimi, İfav Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Ertürk, S (2016). Eğitimde Program Geliştirme, EDGE Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Fayda, M.(2019). Cahiliye. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV yayınları, Ankara.
- Küçük, H. (2005). Yurt Dışındaki Türk Çocukların Terbiyevi Problemleri ve Çözüm Yolları, İSAV, İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi-1, s.221, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Suveyd, M. N. (2019)., “Muhammed Nur Suveyd’den Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi”, (Çev. Z. Güler) Uysal Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul.
- Nevevi, İ. (2015). Riyazü’s Salihin, Kandemir, Yaşar, İ. Lütfi Çakan ve Raşit Küçük, Kampanya Kitapları Yayını, İstanbul.
- Tan, Z. (2011). Kur’an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur’an’ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneği, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 31, 145-174.
- Tosun, C. (2015). Din Eğitimi Bilimine Giriş, Pegem Yayınları, 8. Baskı, Ankara.
- Utku, N. Ş. (2019). İslam Öncesi Dönemde Arabistan – II”, Son Peygamber. <http://www.sonpeygamber.info/islam-oncesi-donemde-arabistan--ii->, ET: 02.06.2019.
- Yavuz, K. (1998). Günümüzde Din Eğitimi”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana.